

# ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 811.111'25

## ДО ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ «КУЛЬТУРНОГО КОМПОНЕНТА» ТЕКСТУ

Ананьян Е.Л., Годунова Н.Б.

Донбаський державний педагогічний університет

У статті досліджено теоретичні та практичні підходи до пошуку адекватних механізмів декодування та перекладу «культурного компонента» тексту. Розкрито важливість культурного аспекту в процесі міжмовної та міжкультурної комунікації. Проаналізовано варіанти перекладу автентичних текстових одиниць, що містять культурний компонент.

**Ключові слова:** культурний компонент, лінгвокультурологічна реалія, мова перекладу, текст перекладу, інваріант перекладу, стратегія перекладу, еквівалентність.

**Постановка проблеми.** Здійснюючи перекладацький аналіз тексту, фахівець переслідує дві основні мети. Так, по-перше – глибоко зрозуміти текст, що перекладається, на рівнях значення та змісту; по-друге – визначити інваріант перекладу, тобто «**сукупність функціональних характеристик тексту, або, інакше, комунікативне завдання**» (виділено авторами – Н. К., І. Ц.) та стратегії перекладу [7, с. 22]. На цьому шляху перекладач має зануритись у процеси аналізу, декодування, визначення та оцінювання таких важливих аспектів характеристик тексту перекладу, як синтактика, семантика, прагматика, стиль та культурна забарвленість.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Теоретичні та практичні бачення щодо основних положень теорії перекладу, які стосуються питань вимог до тексту перекладу, природи та типологізації перекладацьких трансформацій, технологічної складової перекладацької компетенції, мовного оформлення тексту перекладу, передачі змісту вихідного тексту, пошуків перекладацьких рішень тощо, представлені у працях таких науковців, як С.В. Бреус, В.Н. Комісаров, І.В. Корунець, Л.К. Латишев, А.В. Мамрак тощо. Досліджуючи питання, представлені вище, та пропонуючи авторські рішення, теоретики та практики перекладу сходяться в одній думці: успішність перекладу безпосередньо залежить від грамотно проведеного перекладацького аналізу вихідного тексту, що передбачає його сприйняття як єдиного цілого, з подальшим розкладанням на компоненти, виявленням типологічних ознак, декодуванням лінгвостилістичних, культурологічних, прагматичних та емотивних особливостей і визначенням стратегій перекладу.

**Мета статті.** Дослідити механізми декодування та перекладу такого аспекту тексту, як «культурна забарвленість», за яким у перекладознавстві закріплено статус «культурного компонента» перекладацького аналізу, або його так званого «п'ятого елемента».

**Виклад основного матеріалу.** Беззаперечним є факт, що, як учасники масштабного процесу світової глобалізації, люди – представники різних культур, світоглядів – стикаються з проблемою мовного непорозуміння. З метою подолання

лінгвоетнічного бар'єра люди звертаються до послуг мовного посередника, тобто до перекладача, здійснення професійної функції якого відбувається в такому режимі: відправник породжує текст, призначений для одержувача. Перекладач, який виступає в подвійній ролі – першого одержувача та другого відправника – перекладає отриманий текст та направляє текст перекладу другому одержувачу. Головне для фахівця в цьому комунікативному ланцюгу – виконати комунікативне завдання, отримане від відправника, не втративши при цьому комунікативного наміру останнього. Зазначимо, що під комунікативним наміром відправника розуміємо повідомлення інформації; демонстрування власного ставлення до інформації, що повідомляється; спонукання до дії; обмін досвідом, враженнями та думками тощо. Отже, перекладач має орієнтувати переклад тексту на дотримання певних норм: по-перше – «перекладний текст повинен максимально повністю відтворювати не тільки зміст і сенс оригіналу, але і його структуру та стиль з особливостями мови автора (та його героїв, коли перекладається художній твір)»; по-друге – «текст перекладу має бути таким, щоб він міг використовуватися, нібито він є оригінал, та, зокрема, щоб він міг цитуватися, як слова автора»; по-третє – «за текстом перекладу не має бути видно його «іноземне походження», або, іншими словами, мова перекладного тексту повинна бути в принципі такою ж, як мова неперекладного (оригінального тексту). Споживачі повинні сприймати перекладний текст як текст оригіналу, якщо б вони володіли відповідною іноземною мовою»; по-четверте – «текст перекладу не повинен містити елементи з різкою національно-культурною забарвленістю» [5, с. 21].

Як бачимо, серед вимог, представлених вище, існує суттєве парадоксальне заперечення. Так, з одного боку, фахівець має прагнути максимального наближення двомовної комунікації до звичайної, одномовної; а з іншого – дещо поступитися так званим «принципом максимального наближення» під час перекладу лінгвокультурних реалій. Л.К. Латишев дає таке пояснення цієї ситуації: «Це обмеження можна пояснити тим, що крім фактора двох мов у перекладі присутній іще й фактор двох культур. Проводячи споживача

перекладу через лінгвоетнічний бар'єр, перекладач іноді здійснює модифікації, що пом'якшують культурні відмінності. Але вони обмежені у своїх масштабах, оскільки неприпустимо перетворити шляхом перекладу іноземний культурний фон на яскраво виражений домашній культурний колорит, особливо якщо останній дисонує з очікуваними споживача перекладу...» [5, с. 24].

Отже, науковий пошук доводить, що концепт культури є дуже важливим для перекладознавства, оскільки «перекладознавство – це область знання, що обіймає суміжне положення між лінгвістикою та культурологією, оскільки переклад допомагає здійснити діалог не тільки мов, але і культур» [7, с. 75]. Так, переклад стає процесом міжмовної та міжкультурної комунікації, при якому **«на основі цілеспрямованого перекладацького аналізу вихідного тексту створюється вторинний текст перекладу, що замінює вихідний у новому мовному та культурному середовищі»** (виділено авторами – Н. К., І. Ц.) [7, с. 25]. Усе це вимагає від перекладача професійної компетенції та вмінь декодувати в тексті присутність культурного компонента, з'ясувати, до якого типу лексики належить культурно-детермінована одиниця та визначитися зі способами та техніками її перекладу.

Зазначимо, що в теорії перекладу існують певні класифікації лінгвокультурологічної лексики. Так, відомий сучасний науковець В.І. Карасик класифікує культурно-детерміновані одиниці за такими типами: «1) слова та вирази, що в концентрованому вигляді виражають специфічний досвід народу (власні назви, культурно-історичні реалії, поширені алюзії, слова з емоційно-оцінним фоном, який усвідомлюється даним етносом); 2) лексика зі слабо вираженими культурно-специфічними характеристиками (велика частина загальнозживаної лексики, що включає в себе безліч концептів та артефактів); 3) слова та звороти, що мають універсальний характер людства (наприклад, терміни)» [7, с. 76–77].

Згідно з класифікацією, запропонованою В.І. Хайруллінін, лінгвокультурологічна лексика поділяється на такі три групи: 1) фрейми з повною відповідністю в культурі мови перекладу; 2) фрейми з частковою відповідністю в культурі мови перекладу; 3) фрейми з нульовою відповідністю в культурі мови перекладу [7, с. 77]. Працюючи над адаптуванням культурно-детермінованого матеріалу, фахівець, з одного боку, відчуває велику зацікавленість, а з іншого – демонструє свій високий професіоналізм, перекладаючи саме одиниці з нульовою та частковою відповідністю в культурі мови перекладу, оскільки він занурюється в пошук ще досі не існуючого в мові, він творчо майструє свій витвір, оскільки розуміє, що «переклад того, що не перекладається, при всій його парадоксальності, виявляється носієм інформації високої цінності», інформації, яка, вбираючи в себе реалії не адаптованої до рідної культури, заохочує реципієнта пізнати та зрозуміти інокультуру [7, с. 77].

Вибір тієї чи іншої стратегії перекладу тексту, що містить культурний компонент, обумовлює манеру перекладу, у якій працює перекладач. Манера перекладу, у свою чергу, детермінує вид перекладу. У контексті нашого дослідження

ми маємо на увазі синтетичний та аналітичний види перекладу, що знаходяться в опозиційному відношенні один до одного: «синтетичний переклад» :: «аналітичний переклад». У науковій літературі з перекладознавства зустрічаємо варіативні поняття в демонстрації цієї опозиції. Так, «синтетичний переклад» синонімічно замінюється «одомашнюючим перекладом», а «аналітичний» – «відчужуючим перекладом». Маркером, покликаним стати основою для існування опозиції, представленої вище, є традиційність або нетрадиційність манери перекладу. Так, синтетичний (одомашнюючий) переклад здійснюється в традиціях рідної мови, тоді як аналітичний (відчужуючий) переклад вимагає від перекладача опрацювати нетипові граматичні форми, синтаксичні конструкції, активізувати образне мислення. Відповідь на питання «Який переклад обрати?» не може бути категоричною на користь одного з них. За словами Н.О. Каширіної та І.А. Цатурової, «вибір тієї чи іншої стратегії може диктуватися різними обставинами, однак безсумнівно є те, що «відчужуючий» переклад призначений не для «звичайного» читача, а для адресата, який володіє високим рівнем інтелектуального розвитку та толерантності до чужої культури. **Іншими словами, чим нижче рівень толерантності адресата до іншої культури, тим більше «культурно адаптованим» має бути переклад»** (виділено авторами – Н. К., І. Ц.) [7, с. 78].

Переконливе підтвердження цього бачимо в дослідженнях з теорії та практики перекладу Є.В. Бреуса [1]. Так, науковець оперує таким прикладом: при перекладі імені головної героїні всім відомої казки «Білосніжка та сім гномів» на мови деяких тропічних країн, у яких відсутнє поняття сніг, це ім'я довелося передавати описово, як *Ardea alba* чи *Egretta alba*, що означає «дівчина, біла, як пір'я білої чаплі». Зауважимо, що під час перекладу цього культурного компонента на мови країн, носії яких мають уявлення про сніг, про його колір та можуть провести певне метафоричне порівняння, переклад виглядає так: Snow White (англійська), Schneewittchen (німецька), Blanche-Neige (французька), Biancaneve (італійська), Blancanieves (іспанська), Білосніжка (українська), Белоснежка (російська) – та не становить жодних труднощів для розуміння.

Представлену вище думку підтверджує і наступний приклад. Так, для аналізу взято речення з роману Дж. Брейна «Шлях нагору»: «I came to Warley on a wet September morning with the sky the grey of Guiseley sandstone». Елементом аналізу є словосполучення *Guiseley sandstone*. У перекладі роману російською мовою, зробленому Т.О. Кудрявцевою та Т.О. Озерською, речення звучить так: «Я приїхав в Уорлі пасмурним сентябрьским утром. Небо было серым, как гизлейский песчаник». Використовуючи в тексті перекладу *гизлейский песчаник*, Т.О. Кудрявцева та Т.О. Озерська не вважають, що це може дещо завадити досягненню адекватного комунікативного ефекту, залишаючи тим самим декодування таких моментів, як «Що є *гизлейский песчаник*?» та «Який він?», читачеві та його бажанню здійснити певний лінгвокультурний пошук. Іншої думки дотримується А. Нойберт – один з авторів комунікативної моделі перекладу. Переклад речення, що

аналізується, він ілюструє так: «В Уорли я приїхав дождливим септєбрьским утром. Небо казалось высеченным из серого песчаника» [1, с. 13]. Поясненням цього є те, що *Guiseley sandstone* цілком зрозуміле читачеві-англійцю та викликає в нього конкретні образні асоціації. Тоді як читач російськомовної версії роману може відчувати певні труднощі з тим, щоб уявити собі, як виглядає піщаник у Гейзлі, Західному Йокширі. Саме з метою викликати в нього подібну реакцію в перекладі використовується більш загальне поняття *серый песчаник*, «яке добре асоціюється з образом неба восени та дозволяє зберегти комунікативний ефект оригіналу» [1, с. 13].

Проблеми перекладу культурно-зумовлених елементів тексту торкається певним чином і В.Н. Комісаров у своїй статті «Еквівалентність перекладу при передачі функціонально-ситуативного змісту оригіналу». Так, науковець, розглядаючи перший рівень перекладацької еквівалентності («еквівалентність перекладачів першого типу полягає у збереженні тільки тієї частини змісту оригіналу, яка складає мету комунікації»), наголошує, що перекладач дуже часто може зіткнутися з такими ситуаціями, коли «більш детальне відтворення змісту неможливе, так і тоді, коли таке відтворення приведе Рецеттора перекладу до неправильних висновків, викличе в нього зовсім інші асоціації, ніж у Рецеттора оригіналу, і тим самим перешкодить правильній передачі мети комунікації» [3].

Типовим прикладом такої ситуації є переклад приказок, прислів'їв, фразеологічних одиниць, що, безумовно, і складають культурний тезаурус носіїв мови. У таких випадках, визначивши для себе «неспівставність лексичного складу та синтаксичної організації оригіналу та перекладу», «неможливість пов'язати лексику та структуру оригіналу і перекладу відношеннями семантичного перефразування або синтаксичної трансформації», «відсутність реальних або прямих логічних зв'язків між повідомленнями в оригіналі та перекладі, які дозволили б стверджувати, що в обох випадках «повідомляється про одне й те ж», перекладач проектує свій продукт так, що з першого погляду здається, ніби в перекладі говориться «зовсім не те» та «зовсім не про те», що у вихідному тексті, але, слідкуючи уважно за комунікативною метою повідомлення, може, адресат розуміє, що вона здійснена, та відчуває емотивний ефект її впливу.

Показовим прикладом є англійська приказка «A rolling stone gathers no moss». Приступаючи до перекладу, фахівець намагається зрозуміти зміст цитованої одиниці та вдається до опису ситуації, яка на українській та російській мовах виглядає відповідно як «Камінь, що котиться, моху не збирає (або мохом не обростає)». Але це не може задовольнити перекладача-професіонала, бо він знає, що такий шлях і така стратегія є хибними, оскільки адресат не зможе здобути ту мету комунікації, яка наповнює оригінал. І це цілком зрозуміло, бо, якщо припустити, що адресат за переклад буде мати запропонований варіант-опис, для нього абсолютно незрозумілим буде, «добре» це чи «погано», що немає «моху». Тоді як для автентичного реципієнта зрозуміло, що «мох» символізує заможність, добро, а його відсутність розцінюється як бідність, злидні, невдача. Єдиний абсолютно правильний хід у цій ситуації – знайти в мові перекладачів еквівалент, який має ту саму емотивну потенцію, максимально відтворює стилістичну функцію вихідної фрази та за своєю формою є приказкою. Таким еквівалентом у мові перекладу є одиниця «Кому на місці не сидиться, той добра не наживе» [3].

Зазначимо, що для перекладу культурно-зумовлених елементів тексту в перекладознавстві передбачено використання таких способів перекладу, як транскрипція, транслітерація, калькування, приблизний переклад (підбір близького, але не ідентичного еквівалента), елімінація національно-культурної специфіки та описовий переклад.

Отже, матеріал, представлений вище, довів, що, здійснюючи пошук перекладацьких стратегій під час роботи над культурно-детермінованим матеріалом, перекладач поряд з передачею мовних функцій має завжди пам'ятати, що «отримувачі текстів на вихідній мові та мові перекладу є носіями різних культур. Через різницю у світогляді, вихідних знаннях, уявленнях та поведінкових нормах їхнє сприйняття одного й того ж тексту може бути не однаковим. А якщо зміст вихідного та кінцевого текстів сприймається по-різному, то переклад як двомовний комунікативний акт не досягає своєї мети» [1, с. 12]. Усе це вимагає від перекладача гармонійно поєднувати в собі як високий професіоналізм знавця мови, так і допитливість та старанність дослідника з культури, світосприйняття та ментальності носіїв мови, якою написаний текст, що перекладається.

## Список літератури:

1. Бреус Е.В. Теория и практика перевода с английского языка на русский : [учебное пособие]. Ч. 1 / Е.В. Бреус. – М.: Изд-во УРАО, 2001. – 104 с.
2. Комиссаров В.Н. Лингвистика перевода / Вилен Наумович Комиссаров [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.livelib.ru>.
3. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) : [учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз.] / Вилен Наумович Комиссаров. – М.: Высш. шк., 1990. – 253 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.alleng.ru>.
4. Корунець І.В. Вступ до перекладознавства : [навч. посібник для студентів перекладацьких і філологічних ф-тів, ін-тів] / І.В. Корунець. – Вінниця: Нова книга, 2008. – 512 с.
5. Латышев Л.К. Технология перевода : [учеб. пособие для студ. лингв. вузов и фак.] / Лев Константинович Латышев. – [2-е изд.]. – М.: Издательский центр «Академия», 2005. – 320 с.
6. Мамрак А.В. Вступ до теорії перекладу: навчальний посібник / А.В. Мамрак. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 304 с.
7. Цатурова І.А. Переводческий анализ текста. Английский язык : [учебное пособие с методическими рекомендациями] / И.А. Цатурова, Н.А. Каширина. – СПб.: Перспектива, Изд-во «Союз», 2008. – 296 с.
8. Селіванова О.О. Основи теорії мовної комунікації : [підручник]. – Черкаси: Видавництво Чабаненко Ю.А., 2011. – 350 с.

**Ананьян Э.Л., Годунова Н.Б.**

Донбасский государственный педагогический университет

## **К ПРОБЛЕМЕ ПЕРЕВОДА «КУЛЬТУРНОГО КОМПОНЕНТА» ТЕКСТА**

### **Аннотация**

В статье исследованы теоретические и практические подходы к поиску механизмов адекватного декодирования и перевода «культурного компонента» текста. Раскрыта важность культурного аспекта в процессе межъязыковой и межкультурной коммуникации. Проанализированы варианты перевода аутентичных текстовых единиц, содержащих культурный компонент.

**Ключевые слова:** культурный компонент, лингвокультурологическая реалья, язык перевода, текст перевода, инвариант перевода, стратегия перевода, эквивалентность.

**Ananyan E.L., Godunova N.B.**

Donbas State Pedagogical University

## **TO THE PROBLEM OF TRANSLATION OF TEXT «CULTURAL COMPONENT»**

### **Summary**

In the article theoretical and practical approaches to the search of adequate decoding and translation of «cultural component» of the text are studied. The importance of cultural aspect in the process of cross-linguistic and cross-cultural communication is disclosed. The variants of translation of authentic textual units contained the cultural component are analysed.

**Keywords:** cultural component, linguocultural reality, target language, target text, translation invariant, translation strategy, equivalence.